

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐSÉG: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR DUNAKESZI, KOSSUTH LAJOS U. 6.	FELELŐS SZERKESZTŐ: LŐRINCZ RÓBERT	MEGJELNIK ÉVENTE HÁROMSZOR KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
---	---------------------------------------	---

A rézműves

Jakovlyev Csedomír (1875-1944) rézműves mester az 1910-es években költözött Dunakeszire, s építette fel házát és műhelyét az akkori Rákóczi körút (most Könyves Kálmán út) 28. szám alatt. A levéltári iratok szerint korábban Budapesten, a VIII. kerületi Német utcában élt és dolgozott. Szakmáját a délvidéki Fehértemplomban tanulta, segédéveit leginkább külföldön töltötte. Az általa gyártott termékeket főleg az élelmiszer- és a vegyiparban használták. Készített likőr- és pálinkafőzéshez használatos üstöket, fagylalkészítő gépeket, különféle réz és fém készülékeket, edényeket, dobozokat. Munkáját 1925-ben az országos kézművesipari kiállításon (az országban elsőként) ezüstkoszorús mesteri cím adományozásával ismerték el. Az 1924-ben és 1929-ben Dunakeszin rendezett Faluszövetség-kiállításon aranyéremmel, az 1928-as Kézműipari Tárlaton Állami Oklevéllel díjazták. A közéletben is aktívan részt vett, a két világháború között a dunakeszi képviselőtestület tagja volt.

A kis fotón elől Jakovlyev és felesége látható. Mögöttük a Dunakeszi-Alagi Iparoskör jegyzője, Hamacsek Ferenc építőmester és felesége, Tomf Mária állnak. Jakovlyev lányát, a

tanítónő Arankát, Hamacsekék egyik fia, (a később Hámorra magyarosított) Jenő vette feleségül. A nagy képen látható egykori Jakovlyev-házat jelenleg a legfiatalabb unoka, Hámor László lakja családjával.

(a szerkesztő)

TARTALOM:

A rézműves1

LŐRINCZ Róbert

A Magyar Lovaregylet dunakeszi-alagi dokumentumai II. rész2

ASZTALOS Mihály

Paradicsomtermelés Dunakeszin
a II. világháború után II. rész4

VOLENTICS Gyula

Miért nem járhatott Mária Terézia
Dunakeszin?7

BÁTONYI Pál

A Grassalkovichok és Dunakeszi
II. rész8

ÁGOSTON András

Fábián Gáspár és az alagi Szent
Imre plébániatemplom II. rész9

SZÁMUNK SZERZŐI:

ÁGOSTON András - művészet-
történész

ASZTALOS Mihály

BÁTONYI Pál - nyá. ezredes (Szód)

LŐRINCZ Róbert - könyvtáros

VOLENTICS Gyula - Magyar
Kultúra Lovagja díjas helytörténeti
kutató (Szód)DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,

1000 példányban

Alapító szerkesztők:

Csonka Attila és Lőrincz Róbert

Felelős szerkesztő:

Lőrincz Róbert

Kiadja: Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár

Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Csonka Mária

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter Ny., Budapest

ISSN 1789-9230

E-mail: szemle@mail.dkvk.hu

A lap megjelenését támogatja

Dunakeszi Város Önkormányzata

A lapszám címlapján szereplő fotók a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény, a 4-6. oldalon található képek Asztalos Mihály tulajdonát képezik.

LŐRINCZ RÓBERT

A Magyar Lovaregylet dunakeszi-alagi dokumentumai

II. rész: Az Alagi Polgári Lövészegyesület iratai

A több száz éves múltra visszatekintő magyar sportlövészet keletkezésének oka – az európaihoz hasonlóan – nem a mai értelemben vett sportszeret, hanem a városok védelmére létrehozott önszerveződés, a polgárok egyletekbe való tömörítése és fegyveres kiképzése volt. Az első magyar lövészegylet, melyet egyben az első magyarországi sportegyesületnek is tartanak, 1510-ben a felvidéki Késmárkon alakult meg. Néhány éven belül további egyletek jöttek létre elsősorban a Felvidéken (Selmezbányán, Lőcsén, Körmöcbányán) majd hamarosan Sopronban is. A török hódoltság után Budán, később Pesten és Egerben alakult lövészklub. A 19. század folyamán az egyletek száma rohamosan növekedett, s 1871-ben 73 egyesület szövetségre lépve megalakította az Országos Nemzeti Lövész Egyletet. Az 1900-as évek elején, majd a két világháború között, a fiatalok katonai nevelésének előtérbe kerülésével a lövészet újra kiemelt szerepet kapott.

Az 1910-ben önállósult Alagon 1930-ban alapították meg a polgárok lövészklubjukat, Alagi Polgári Lövészegyesület néven, melynek rövid történetéből a nemrég előkerült Dunakeszi-Alaggal kapcsolatos lovaregyleti iratok alapján villantunk fel mozaikokat.

A frissen alakult egylet első feladata saját lőtér létrehozása volt. A megfelelő terület bérlése ügyében az alagi földek tulajdonosához, a Magyar Lovaregyletnek kellett fordulniuk. A rövidesen megérkezett válaszból kiderül, hogy a lőtér építésére a mai evangélikus templom telke és a posta közötti területsávot jelölték ki:

„Kérésükre megengedem, hogy a Magyar Lovaregylet alagi birtokának a posta épület mögötti szántóföldjén /:

1314 kthrsz /közvetlen a főtí út mentén elhúzódnó fenyves mellett – hozzávetőleg 100 – 110 méter hosszban egy lőteret létesítsenek és ott az ezzel kapcsolatban szükséges lőbódét stb. megépíthessék.

Az Alagi P. Lövészegyesület tartozik a lővőtér északi védtöltés végétől a főtí út menti drótkerítésig – továbbá a déli védtöltés végétől a posta épület kert kerítéséig egy drótkerítést felállíttatni, tartozik a posta épület kert kerítése mellett az onnan kiinduló drótkerítésbe kapcsolódva – a községi gyalogjáró útra nyílván egy kulccsal zárható léckaput készíttetni azért, hogy a lőtér állandóan zárható legyen s ott az átengedett területen csakis arra illetékesek, vagy az oda gyakorlatozásra kivezényelt lövészegyesületi tagok vagy leventék jelenhessenek meg.[...]

Az Alagi Polgári Lövészegyesület az átengedett területet – illetve lőteret 1931 évi december hó 31-ig használhatja – azontúl évenként a Magyar Lovaregylet Igazgatóságához benyújtandó kérvényben kell kérnie a használati engedély megújítását. [...]

Alag, 1930. május 19.

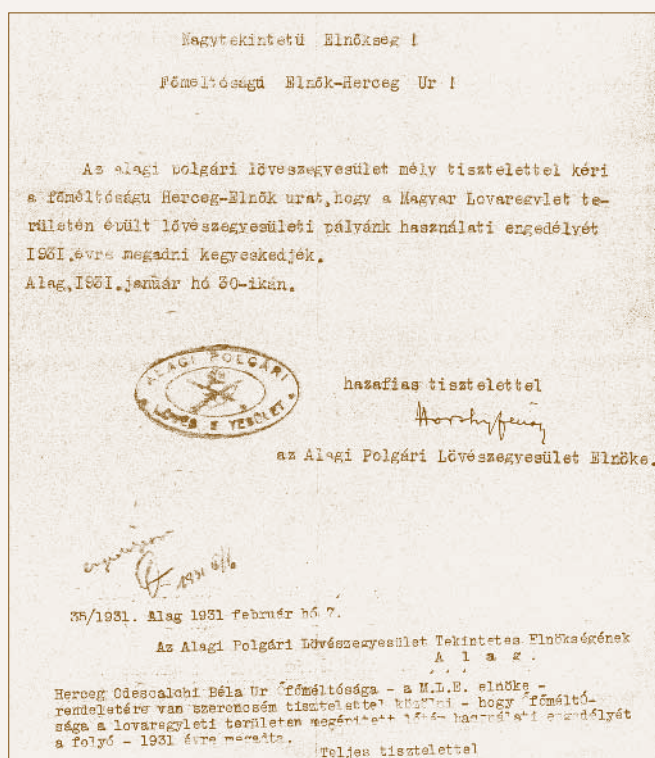
Tisztelettel: [Herceg Odescalchi Béla], a Magyar Lovaregylet elnöke”

Alig száradt azonban meg a pecsét a szerződésen, a Lövészegyesület első elnöke, az alagi gazdaság vezetője, Fichtner Károly lemondott az egylet vezetéséről:

„Nagyfokú hivatalos elfoglaltságomra való tekintettel, mely lehetetlenné teszi azt, hogy az Alagi Polgári Lövészegyesületnél viselt tisztségem megkövetelte agilitást és munkát megfelelő módon végezhessen – főleg most, amikor az Egyesület a munka, a szervezkedés kezdet kezdetén áll, amikor az egyes tisztségekkel kapcsolatban a legnehezebb, a legtöbb munka végzendő – kötelességemnek tartom, hogy az elnöki tisztségről leköszönjek – kérve, hogy ezen lemondásomat a Tekintetes Választmány tudomásul venni és elfogadás végett a közgyűlés elé terjeszteni szíveskedjék. Megköszönve az eddig velem szemben fennálló és nekem előlegezett bizalmat – mély tisztelettel vagyok a Tekintetes Választmánynak mindenkor szolgálatra készen. Alag, 1930. június hó 18.”

Fichtnert az 1900-óta Alagon élő Horthy Jenő váltotta az elnöki székben. Horthy Miklós kormányzó fivérének személyében tehát befolyásos személyiség került az alagi lövészegylet élére. A hivatalos ügyek intézése azonban főleg az ügyvezető elnök, Dr. Pethő József alagi állatorvos feladatkörébe tartozott.

Az egyesület a szerződésben foglaltak szerint minden évben pályahasználati engedélyért folyamodott a Magyar Lovaregylet igazgatóságához, s az engedélyt minden évben meg is kapta.

Az 1931-es évre szóló pályabérleti kérelem Horthy Jenő aláírásával

Egy 1934 augusztusában kelt irat alapján azonban kiderül, hogy a lövészegylet súlyos pénzühiánnyal küszködött. Horthy Jenő elnök egy, az alagi lőtéren építendő tekepálya engedélyezését kérvényezte, jelezve: „Kérésünk indoklásául legyen szabad felemlíteni, hogy ezzel is biztosítani akarjuk a lőtér minél nagyobb látogatottságát, hogy előmozdítsuk a rendkívüli anyagi nehézségekkel küzdő Alagi Polgári Lövészegyesület anyagi jólétét.” Az engedélyt megkapták, ám az anyagi gondokat ez sem oldotta meg. 1936-ban a Lovaregylet 240 pengő segélyt nyújtott az egyesületnek, hogy az a lőtér örének bérét ki tudja fizetni.

1937 elején dr. Pethő József ügyvezető további egy évre kérte a pálya használatának lehetőségét, valamint, hogy az ör bérét – lőtér fenntartási hozzájárulás címen – továbbra is megkaphassák.

Az Alagi Polgári Lövészegyesület ügyvezető elnöke, dr. Pethő József

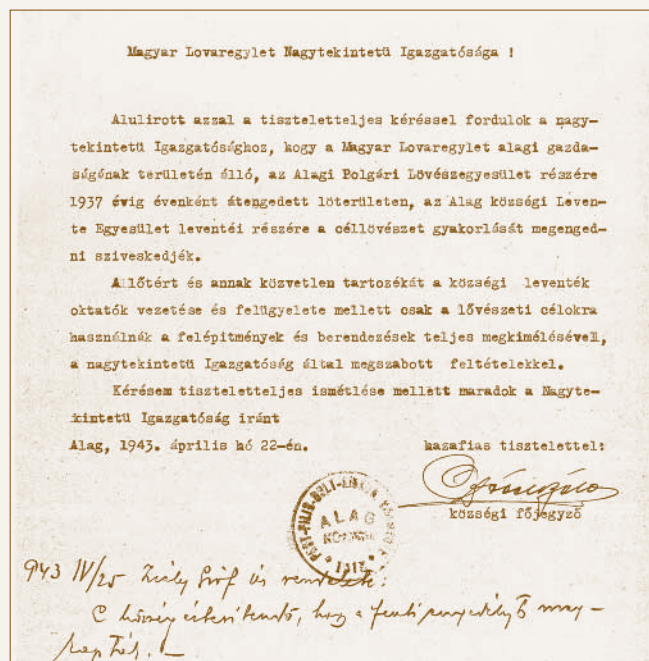
„A Magyar Lovaregylet Nagytekinetü Igazgatóságának Budapest. Alolirott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a nagytekinetü Igazgatósághoz az alagi Polgári Lövészegyesület nevében, hogy sziveskedjék a lőtér használati jogunkat az 1937.-ik évre meghosszabítani.

Egyben tisztelettel kérem a nagytekinetü Igazgatóságot, hogy az 1936-os évben részünkre lőtér fenntartási hozzájárulás címen kiutalt 240.- P.-t az 1937.-ik évre is kiutalni kegyeskedjék.

A Magyar Lovaregylet Nagytekinetü Igazgatóságának nemes támogatásáért előre is hálás köszönetet mondok hazafias tisztelettel:

[Dr. Pethő József] az alagi Polgári Lövész Egylet ü.vezető elnöke.”

Ám semmi sem segített. Az egyesület a pályabérleti engedélyt 1937-re ugyan megkapta, de a következő évtől – valószínűleg fizetésképtelenség miatt – azt már nem újítták meg. Erről egy 1943-ban kelt iratból értesülhetünk, melyet az alagi főjegyző küldött a Magyar Lovaregylet igazgatóságának. Czöbel Béla azzal a kéréssel fordult a testülethez, hogy engedélyezzék a lőtéren az Alagi Levente Egyesület tagjai részére a céllövészet gyakorlását.

Czöbel főjegyző kérelme és az Alagi Levente Egyesület tagjai

Az iratból kiderül, hogy az Alagi Polgári Lövészegyesület 1937-ig használhatta a lőpályát. Mivel 1937 után nem találunk Lövészegyesülettel kapcsolatos anyagokat az iratcsomóban, ezért valószínűsíthetjük, hogy az egylet, az anyagi gondok miatt elvesztett lőterület hiányában, meg is szűnt.

ASZTALOS MIHÁLY

Paradicsomtermelés Dunakeszin a II. világháború után

II. rész

12. Piacozás

A nyár második felétől megkezdődött a paradicsomszezon. Ez általában hat hétig, július közepétől augusztus végéig tartott. A fő befőzési igény augusztus 20. környékére esett. Elérkezett a legfontosabb tevékenység, az áru értékesítése. Ez három helyen történt. Legfontosabbnak a fővárosi piacokon történő eladás számított. Fontos volt még a szerződéses paradicsomnak az Óceán Konzervgyárba való leszállítása, és kisebb jelentőségű a helybeni piacon való értékesítés.

A fővárosba szánt paradicsomot a szerződés napjának éjszakáján szállították el, ám ezt előtte fontos előkészületek előzték meg. A lovas kocsinak kifogástalan állapotban kellett lennie. Így a féknek, a járászerkezetnek, a baknak, a kocsirúdnak. Mivel a szállítás legtöbbször éjszaka történt, szükség volt viharlámpára is, amit jól látható helyen a kocsi hátuljára szereltek fel. Jó karban kellett tartani a lószerszámot is. Fontos volt a lovak patkójának lötyögésmentes, szilárd állapota. Gondosan kellett ügyelni a patkónak az úttesthez való tapadására, tekintettel arra, hogy köves úton történt a szállítás. Ez különösen érintette a dunakeszi gazdákat, mivel a Pestre vezető út ebben az időben sárga keramit kockás burkolatú volt, ami igen csúszós tudott lenni. Hogy a megcsúszásból adódó baleseteket elkerüljék, a patkó hátsó részére keresztbe, autógumiból kivágott gumilapot helyeztek föl a kovácsok. Ugyancsak a patkón kialakított menetes furatba patkócsavart lehetett becsavarni az ehhez gyártott csavarkulccsal. A patkócsavar egyik végén menetes, középen négyszögletes és a másik végén gúla alakúra volt kovácsolva. Ha a hegyes vége elkopott, akkor ki lehetett cserélni. Természetesen ezt a homokos dűlőutakon nem használták. Az utazás biztonságához szükséges kellekeket útközben a csendőrök vagy erre a célra kijelölt hatósági emberek időnként ellenőrizhették. Ugyancsak fontos volt a mérő súlyokkal együtt hitelesített tizedes mázsa – vagy kisebb mérleg – megléte is. Ezt a piacfelügyelő a helypénz beszédésekor ellenőrizte. A lovak viselkedésmódja is fontos volt, mivel a megszokott környezettől teljesen eltérő körülmények között kellett haladniuk. Csak megbízható lovakkal lehetett útra kelni. Az idegen hangok, a szokatlan fények, az ismeretlen járművek látványától könnyen megriadhattak, ami balesetet is okozhatott. Ezért nagy odafigyeléssel kellett hajtani, főleg a visszaúton, mivel akkorra a városi forgalom jelentősen megnőtt. Indulás előtt a kocsit ponyvával letakarták és lekötözték, hogy szállítás közben a paradicsom ne szóródhasson le. Ennek a tetejére felhelyezték a tizedes mázsát egy kialakított deszkalapra úgy, hogy az ne nyomhassa össze a paradicsomot, majd rögzítették.

Az időjárásnak megfelelően öltözve, éjjel 2 óra felé elindultak. Érdemes volt időben útra kelni, hisz az árusítás szempontjából nem volt mindegy, milyen piaci helyre kerültek. Út közben, ha szerencsájuk volt, valamint holdfénymentes, sötét volt az éjszaka, a déli égbolton – mivel Pest felé délnek tartott az út – csodálatos természeti jelenségben gyönyörködhetek. Ebben az időben vonult át a déli égbolton a Perseidák meteorraj, ami káprázatos felvillanásokkal járó tűzijátékot okozott. Ez egy életre szóló, csodálatos látványt nyújtott. A kocsi a Váci úton haladva érkezett az újpesti villamosremiznél levő vámházhoz. Itt, a szállított áru mennyiségétől és milyenségétől függően vámot kellett fizetni.

A Budapesti Országos Mezőgazdasági Árubemutatón Pálkás István és édesapám, Asztalos Mihály (jobbra) dicséző elismerésben részesültek

Ezután folytathatták az utat a betervezett piac felé. A dunakesziek leginkább a jól megközelíthető és legnagyobb forgalmú Lehel piacra jártak. A megérkezés után, a már ott levő kocsik mellé, a kellő távolság megtartásával, tolatva kellett besorolni. Így a kocsi vége a járdához került, ami megkönnyítette a paradicsom árusítását. A lovak fejére felrakták az abrakos tarisznyát, majd egy kis éber szundikálás következett virradatig. Ekkor megérkeztek a piacfelügyelők, akik helypénzt szedtek a kocsi rakománya után. Szállingózva megjelentek a jellegzetes, befőzési paradicsom hazaszállítására szolgáló ovális, nagyméretű, fonott vesszőkosaraikkal a háziasszonyok is. Többször végighaladva a kocsisorok között tájékozódtak a paradicsomról és annak áráról. Több információ mérlegelése után döntöttek el, hogy hol fognak vásárolni. Ezidőtájt, a vásárlás beindulása előtt megjelentek a piaci kofák is, akik nagyban vásároltak, akár egy kocsi árut is megvettek. Az előző napokon kialakult piaci árnál kissé alacsonyabb árat kínáltak. Ha a gazda elfogadta, akkor megkötötték az üzletet. Ez rizikóval és előnnyel is járt. Ha magasabb lett az aznapi eladási ár, akkor több pénzért is eladhatták volna az árut. Így viszont a szerényebb, de biztos pénz megvolt, és lerakodás után mindjárt indulhattak is haza. Közben beindult a háziasszonyok paradicsomvásárlása is. Az eladás hullámvázásától, a kereslet és kínálatnak megfelelően alakult az eladási ár. Ez általában 80 fillér és 1 forint között mozgott. Az eladás befejeztével rendet raktak a kocsin, és a jól megérdemelt étkezés következett. Volt, aki hazait fogyasztott, volt, aki a piacon szerezte be a reggelinek valót. Kedvelt étel volt a sültkolbász, amit egy kis- vagy nagyfröccsel öblítettek le. Ezután hazaindultak. A legtöbb gazda a főváros határánál levő Megyeri Csárdánál is megállt egy frissítő italozásra, a gyerekek nagy örömeire, akik ilyenkor málnaszörpöt kaptak.

Hazaérve ellátták a jószágokat, megebédelték, és amennyit engedett az idő, elszundítottak. Délután paradicsomot mentek szedni. Ritkán előfordult, hogy a kimaradt árut, aznap délután vagy másnap a konzervgyárba vitték. Ebben az időszakban minden más halasztható munkát megelőzött a paradicsommal való foglalatosság. Előfordult, hogy konzervgyári leadásnál sorba kellett állni, ez időkiesést jelentett. Ezért voltak, akik az esti órákban adták le a paradicsomot, mert ilyenkor kisebb volt a

forgalom. A portánál lemászálták hidas mérlegen a rakományt, majd a kijelölt helyre rakták a paradicsomos ládákat. Ezután, a lerakott tele ládák darabszámának megfelelően felrakták az üres csereládákat, majd kifelé menet ismét lemászálták a kocsit. Ebből megállapítható volt a leadott paradicsom súlya, amit bejegyeztek egy áruátadási könyvbe. A szezon végén megtörtént az elszámolás és a pénz kifizetése a szerződésben kikötött árak megfelelően. A gazdáknak minden évben új szerződést kellett kötni, és az éves tapasztalat alapján eldöntötték a számukra leginkább megfelelő lehetőséget.

13. Családi vonatkozások

Családunk nehéz körülmények között, 12 kataszteri hold földön kezdte a gazdálkodást. Ez szerény megélhetést biztosított. A szorgalom, a hozzáértés idővel meghozta a felemelkedést. Édesanyám a gazdaságot vitte, édesapám pedig fuvarozással segítette a család gyarapodását. Ebben az időben nagyon fellendült a családi házak építése, különösen a Banktelepen és a Révdűlőben. Ezt a lehetőséget jó érzékkel használta ki apám a fuvarozással, az innen származó jövedelem sokat lendített a családunk anyagi helyzetén. Ebből épült az új családi ház, de jutott még a gazdasági fejlesztésre is. Így családunknak készült először gumikerekű stráfkocsi Dunakeszin, s a bevezetett ipari áram lehetővé tette szecs kavágó és a magdaráló villanymotoros meghajtását. Ezek jelentősen megkönnyítették a nagy erőkifejtéssel járó mindennapi munkákat. A gumikerekű kocsival a lovak játszi könnyedséggel tudták húzni a rakományt, a lecserélt fakerekű, vasabroncsos kocsikhoz képest, mely mélyen bevágódott a homokos talajú dűlőutakba. Az embernek nagyon fárasztó volt a szecs kavágó és a daráló kézi hajtása, ezen könnyített a gépesítés. A bevezetésre kerülő vezetékes víz ugyancsak nagy könnyebbséget jelentett.

Az 1942-ben épült családi házunk

De családunk életében akadtak nehéz helyzetek is. Ilyen volt, amikor a II. világháború alatt az Államkincstár a honvédség részére „besorozta” a lovasfogatunkat. Ezt csak nagy nehézségek árán tudta a családunk pótolni. Az anyagi veszteséget némileg enyhítette az a tudat, hogy ezzel a haza területi gyarapodását segítjük elő. A másik szomorú eset a felszabaduláskor, ma már tudjuk, a megszálláskor érte a családot. Az ostromot, mint a legtöbb család, mi is a pincében vészeltük át. Karácsony estéjén vacsorához készülődtünk, amikor a pincelépcső felől furcsa zajra lettünk figyelmesek. Félelmetes volt, ahogy három szovjet katona géppisztolyt ránk szegezve megjelent a pincénkben. A rémületből először alig értettük, hogy mit akarnak. Fennhangon

egyre csak azt hajtogatták „pusku germáni szoldát”. Mi kézzel-lábbal mutogattunk, hogy itt ilyen nincs. A feszültség oldására anyám meg akarta kínálni őket a karácsonyra sült málát bejglivel. Feljűjtotta a süteménnyel megrakott tálcát, de ezt félretolták, és mutogatva azt igyekeztek tudomásunkra hozni, hogy először mi kóstoljuk meg azt. Miután ezt megtettük, ők is fogyasztottak belőle. A háború folyamán valószínűleg rossz tapasztalatot szerezhettek. Így végződött a legelső találkozásunk a szovjet katonákkal. Pár napra rá, újév reggelén hangos kiabálásra és örömteli nevetgélésre jöttünk elő a pincéből. A házunk udvarán két szovjet katona éppen akkor szállt fel az indulásra előkészített lovas kocsinkra. A szüleim megdöbbenését látva, mosolyogva, három ujjukat magasba tartva igyekeztek megnyugtatni őket, hogy „konyi curuk”, vagyis három nap múlva visszahozzák a fogatot. Ezt azóta is várjuk. Mint később kiderült, a front továbbvonulásával szabadrablást engedélyeztek a katonáknak. Ennek esett áldozatául – sok más családdal együtt – a mi kocsink is. Általában az egyik faluban ellopott fogatot a másik faluban eladták, így jutottak anyagi javakhoz. A gazdálkodó embernek viszont létfontosságú volt a fogat, főleg a tavasz közeledtével. Ezért gyakorlattá vált, hogy közvetítők segítségével a máshonnan idehozott fogatokat vették meg. Ez ismét komoly anyagi áldozattal járt.

Gumikerekű stráfkocsi lovas fogatunk 1950 körül

Az élet azonban ment tovább. A növekvő kereslet és a paradicsom termelésére alkalmas szűkös földterület arra ösztönözte szüleimet, hogy a földosztásokon földhöz juttatott úgazdától földet béreljenek. Így jött létre a már említett Tóth Nándi özvegy anyjával a földbérlet. Ez mind a két családnak előnyös volt, mert szüleim jó minőségű földhöz jutottak, a bérbeadó család is jól járt, mert sem földművelő eszközük, sem igavonó állatuk nem lévén, mégis biztos megélhetéshez jutottak a bérleményből. A kedvező időjárási viszonyok, a jó minőségű pihent föld, a kiváló paradicsomfajta és a hozzáértő szorgos munka az 1948-as évben rekordtermést eredményezett. Az ebben az évben termelt paradicsomnál gyakran előfordult, hogy a szedési szezon kezdetekor a még csak érni kezdő tövesparadicsom tömbök összsúlya a 4-5 kg-ot is elérte, ami leszedésig még tovább gyarapodott. A beérett paradicsomok között nem volt ritka a 90 dkg-os sem.

Tóth Nándi, iskolaszünet lévén részt vett a paradicsom szedésében. Vele kapcsolatos kis vidám történetet szeretnék megosztani önökkel. A szűkös körülmények között élő, sokgyermekes családnak apám kedveskedni akart, úgy, hogy a paradicsomtábla melletti parcellán lévő kukoricaföld egy részébe görögdinnyét ültetett. Ez szépen fejlődött a nyár folyamán, és sok dinnyét termett. Nándinak nagy csábítást

jelentett a már csaknem megérett dinnye. Sívároghatva nézegette, és epekedve vágyakozott a legnagyobb, általa már érettnnek vélt dinnye leszedésére. Szüleim hiába mondták, hogy az még nem teljesen érett. Látva Nándi sóvárgását végre megengedték neki, hogy leszedhesse a legnagyobb dinnyét. Ifjanci hévvel mókázva rávetette magát, és diadalittas kiáltással „Mihi bácsi, ez biztos jó lesz!” lenyisszantotta a száráról. Felszelés után szomorúan láttuk, hogy a szüleim jóslata beigazolódott, mert ugyan már piros és ehető, de nem volt teljesen édesre érett. Nándit ez mit sem zavarta az örömteli dinnyeevésben. Ez a jelenet szinte rituálisan megismétlődött a dinnyeszezon alatt. Sohasem sikerült meggyőznünk, hogy várjunk még egy hetet a leszedésig. Így ettünk azon a nyáron mindvégig majdnem érett dinnyét. Nándi „nyúlászajjal” született, ezért kissé furcsán, néha mókásnak tűnve beszélt, de jó kedélyű, vidám és jóra való fiú volt. Ezért is mentek bele szüleim ebbe a mókás dinnyeszedésbe.

Családunk 1948-ban (a szerző középen)

A kiscsikónkkal kapcsolatban is van egy kedves történetem. A paradicsomszezonban egy este szüleim közölték velem, hogy másnap én fogom vinni a piacra az árut, mivel nekik ugyanarra az időre halaszthatatlan intéznivalójuk akadt. Így ők a löcsös kocsi fogott egyik lóval mentek, én a nyugodt és megbízható anya lóval és kiscsikójával indultam az úpesti piacra. Az utat és a piacot is jól ismertem, mivel már többször voltam ott a szüleimmel, de egyedül még soha. Egy kicsit aggódtam, hogy rendben meg tudom-e oldani a rám bízott feladatot. Elég volt virradatkor indulnom, mert a kis távolság miatt a piackezdésre gond nélkül oda tudtam érn. A kiscsikó végig az anyja mellé volt kötve és szépen követte azt. Simán be tudtam sorolni a már ott levő kocsik mellé. Beindult a paradicsom árusítása. Jól ment a piac, gyorsan el tudtam adni az árut. Összecsomagoltam és már induláshoz készültem, de a ló nem akart elindulni. Egy pillanatig megijedtem, mi lesz, ha nem tudok hazajutni. Nyugtalanul viselkedett a ló, és a kiscsikó szembefordulva az anyja fara felé nyújtózott. Abban a pillanatban felismertem, hogy az idő elteltével a ló tőgye megduzzadt a tejtől, a kiscsikó közben éhes lett. Leszálltam a bakról, eloldoztam a kiscsikó kötőfékjét, s az rögtön nekiiramodott szopni. Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy egyre többen és többen állják körül ezt, a városi emberek számára ritkán látható, szokatlan eseményt. Sokfelől hallottam: "jaj de szép, milyen aranyos ez a kiscsikó". Több gyerek szeretne volna megsimogatni, de én ezt nem engedtem, mondván, hogy az anyaló ezt nem szeretné. A szopás végeztével a kiscsikót a helyére kötöttem, és mintha

mi sem történt volna, elindultam hazafelé. Mikor a szüleim hazajöttek, lelkesen elmeséltem nekik a piacon történeteket. Megdicsérték és jót mosolyogtak a kiscsikó esetén.

Szüleim minden lehetőséget felhasználtak a jövedelmük gazdaságos elköltésére és a kiadások csökkentésére. Mivel nagyon drága volt a lovak patkolási díja, ezért apám megvette a szükséges szerszámokat, és időközben eltanulta a kovácstól a patkolás csínját-bínját. Kellő ismeret megszerzése után ezentúl odahaza végeztük a pataigazító átfaragását, a patkó felverését vagy a meglazult patkó újrászegezését. Csupán új lópatkót nem készítettünk. Amikor szükségessé vált, az elhasználódott helyett az új patkót a kovács készítette, méretre igazítva szegezte föl a ló patájára. Az általunk odahaza végzett munkával jelentős pénzt lehetett megtakarítani.

Az egyéni szántóföldi nagybani paradicsomtermelésnek a Termelő Szövetkezetek megalakulása vetett véget. Az erőszakosan a gazdákat kényszerített beléptetéssel minden eddigi lehetőségüktől megfosztották a továbbiakban a gazdákat. Szüleimet még inkább érintette ez, mivel úgy érezték, hogy az átlag családoknál nagyobb gyarapodásuknak lett egyszerre vége. Nem tudták túltenni magukat azon, hogy ezentúl – tisztelet a kivételnek – a rendszerhez simuló, sokszor gyenge képességű emberek parancsolgassanak nekik. Ezért úgy döntöttek, hogy nem lépnek be a TSZ-be. A családi ház kivételével szinte mindenüktől megfosztva édesanyám az udvaron ültetett veteményeket és virágot. A termés egy részét felhasználta a család ételmezésére, valamint a baromfik etetésére. A felesleget, valamint a virágot a helyi piacon értékesítette. Édesapám asztalos szakmát tanult, de azt sosem gyakorolta, így sem szerszáma, sem gyakorlata nem lévén – más lehetőség híján – éjjeliőrnek állt. Szerény körülmények között éltek hátralevő életüket. Időközben a TSZ a szüleimtől kisajátított 12 kh. szántóföldért – megváltás címén – 6290 forintot, valamint egy felszerszámozott igáslóért 220 forintot fizetett ki. Ez méltánytalanul alacsony ár volt. Viszonyításul, ezidőtájt, 1963-ban, a technikus havi fizetése 1800 forint volt. Ebből is látható, hogy a fennálló rezsim a vele nem szimpatizálókkal hogyan bánt el. Ilyen szomorúan ért véget egy reményteli életút.

Drága jó szüleimre, Asztalos Mihályra (1910-1980) és Asztalos Mihálynéra (szül. Szabó Erzsébet 1911-1991) hálás szívvel gondolok, és emléküknél ajánlom írásomat.

A szerző napjainkban

VOLENTICS GYULA¹

Miért nem járhatott Mária Terézia Dunakeszin?

Több Dunakeszivel foglalkozó helytörténeti írásban is olvasható volt az elmúlt évtizedben egy ötletszerű felvetés: a királynő megfordult a településen.

A magyar népmonda-hagyományban a Mária Teréziának tulajdonított templomalapításoknak, helyi földrajzi névmagyarozatoknak, anekdotáknak se szeri se száma.² Talán a legközelebbi ilyen népi emlékezés Sződön ismert, ahol a plébániaépület megépítését kötötték a királynő településen történő útutazásához, és viharba kerüléséhez.³

Az időskorú Mária Teréziát ábrázoló, a sződi plébánián lévő nagyméretű, 18. századi festmény

Mária Terézia magyar királynő uralkodása (1740-1780) alatt nem utazott sokat, a birodalmon belül jellemzően csak kisebb távolságokra tett kirándulásokat. Ezek zöme Bécshez vagy Pozsonyhoz közeli főnemesi kastélyokba irányult, és egy-egy estére vagy délutánra korlátozódott. Valamennyi ún. magyarországi uralkodói látogatásáról pontos adatokkal rendelkezik a történelemtudomány, ezért remélhetőleg e rövid írásban sikerül eloszlatni a dunakeszi látogatással kapcsolatos bizonytalanságot.

Mária Terézia – elsősorban a korabeli útviszonyok miatt – nem szerette a hintókon való rázkódást⁴, de a gyakori gyermekáldás is akadályozta a vizitációkban. Manapság meglepő, de a királynő az 1737 és 1756 közötti 19 évben összesen 16 (!) gyermeknek adott életet. Mindössze két nagyobb magyarországi politikai indíttatású udvari utazását (Hofreise) jegyezték fel. Ezen utazások során Mária Terézia

Pest-Pilis-Solt vármegyénkbe jutott el; 1751-ben Pest-Budán és Gödöllőn, 1764-ben pedig Vácott és Budán járt.⁵ Későbbi utazásai már politikai megfontolások nélkül, csupán a művészetről, zenéről és szórakozásról szóltak.

1751-es magyarországi látogatása alkalmával a királynő a Rákos-mezején (ma Budapest XIV. kerülete) Pest vármegye követségével nézte végig a magyar csapatok hadgyakorlatát. Az 1749-től pazarul megújuló budai Királyi Palota meglátogatását követően Mária Terézia két éjszakát töltött Gödöllőn kitüntetett főnemesi és bizalmasa, Grassalkovich (I.) Antal vendégeként.⁶ A gróf fényes külsőségek közepette fogadta uralkodónőjét, és új kastélyában még egy márvány hálósobát is építtetett a királyi fenség számára. Ma ez a Gödöllői Királyi Kastély Mária Terézia-szobája.

Az 1764-es váci látogatásának különlegessége volt, hogy a pozsonyi diétáról (országgyűlésről) nem fogattal, hanem hajón érkezett a városba. A váci várostörténet lapjai nem véletlenül jegyezték fel kiemelkedő jelentőségüként az uralkodói vizitet. Az eseményre való felkészülés jegyében történt meg Migazzi püspök által Vác tudatos városfejlesztése. A királynői látogatás Magyarországon egyedülálló emléke a Vácott ma is látható diadalív, melyhez hasonló e korból Európa-szerte is csak Innsbruckban lelhető fel.

Dunakeszi nem lehetett királynői utazás célállomása, mivel nem élt itt olyan meglátogatható, illusztris barokk főúr, mint Vácott a bécsi érseki széket is betöltő Migazzi püspök, vagy Gödöllőn az udvarhű Grassalkovich. A királynő az 1751-es út alkalmával Pest-Budáról Gödöllőre menet nem utazhatott át Dunakeszin, mivel a település nem esett a közvetlen, legrövidebb út irányába. A mai Zuglói területen megtekintett hadibemutató helyszíne sem keverhető össze a 19 km-re lévő Dunakeszivel. A vármegyében tett második, 1764-es váci látogatása során pedig Budára a váci „repülőhídon”, azaz a réven átkelve a Duna jobb partján kocsiztak a notabilitások, tehát ekkor sem ejthette útjába Keszit a királynő.⁷

Dunakeszi Váctól és Gödöllőtől is egyaránt 16 km-re fekszik. Talán a földrajzi közelség, vagy néhány, az uralkodói látogatás alkalmával Vácott esetleg Gödöllőn járt dunakeszi szemtanú története vált az utódok ajkán az elmúlt évszázadokban a helyi szájhagyomány alapjává. Az azonban bizonyos: Mária Terézia Pest-Pilis-Solt vármegyében tett egyik utazása során sem érinthette a korabeli Dunakeszi falut.

Utazás Mária Terézia korában

¹ A szerző, mint Sződ helytörténetének kutatója 2013-ban a magyar kultúra lovagja lett.

² Magyar Zoltán: *A Habsburgok a magyar néphagyományban*. Budapest, 2006. 26.

³ Volentics Gyula: *Szöd község történeti monográfiája 1255-2005*. Szöd, 2005. 582.; Volentics Gyula: *Mária Terézia sződi látogatásának szájhagyománya és plébánia építésének története*. Szöd, 2008

⁴ Napi 3-4-szeri lóváltással 10 órát lehetett utazni és kb. 90 km-t megtenni.

⁵ Varga Kálmán: „Azon diadalkapun át...” Mária Terézia Vácott. Budapest, 2004. 1-2.

⁶ Vajdai Ágnes – Varga Kálmán: *Mária Terézia Gödöllőn*. Budapest, 2001. 6, 22.

⁷ Varga 2004. 18.

BÁTONYI PÁL

A Grassalkovichok és Dunakeszi

II. rész

A királyi személyenők Grassalkovich I. Antalnak az országos bíraskodási ügyekben döntő szerepe volt, és a király az Országgyűlés alsó (közneemesi) táblájának elnökévé is ki-nevezte. Tevékenységéért III. Károlytól 1732-ben bárói rangot és címet kapott (zöld mezőben torkán nyíllal átlótt, ülő hattyú).

I. Antal második házasságából hat gyermek született. 1732-ben Franciska, aki a későbbiekben gróf trakostyáni Draskovich János felesége lett; 1734-ben II. Antal; 1735-ben Klára, aki majdan gróf galánthai Esterházy Gáborral házasodott össze; 1736-ban Anna Mária, aki gróf hallerkeői Haller Gábor neje lett; 1737-ben Ignác, aki 1738-ban elhunyt; 1738-ban Terézia Ilona, aki gróf ghymeszi és gácsi Forgách Jánoshoz ment nőül. 1738-ban I. Antal második felesége is elhunyt. A gyermekek nevelését második feleségének nővére, gróf Forgách Ferencné báró Klobusitzky Terézia vállalta el. A gyermektelen Terézia férje halála után 1752-ben I. Antal harmadik felesége lett.

Gróf gyaraki Grassalkovich I. Antal

A Wattay birtokokra már korábban is szemet vetett I. Antal. 1729-ben magához rendelte a Wattay gyerekek mostoha apjait, királyfalvi Roth Ádámot és losonczy Gyürky Istvánt. Megállapodtak, hogy Soroksár pusztát 500 forintért átadják I. Antalnak, aki ugyan átvette a területet, de nem fizette ki.

A Habsburg császár segítségével 1730-ban kezdeményezett sikertelen birtokszerzési kísérlet után I. Antal 1731-ben a Wattay mostoha apákkal egyességre jutott, hogy 20 Bács vármegyei Wattay birtokot átengedjen neki. Még abban az évben csere ürügyén a gyámányákat rábírták, hogy

a meghatalmazott mostoha apák a Pest melletti Wattay birtokokat elcseréljék I. Antallal. Így Csömör és a mai Budapest területének mintegy negyede a Wattayaktól I. Antal birtokába került (akkori nevén Szent Mihály, Gubacs, Szent Lőrincz, Péteri). Cserébe a Pesttől délre lévő és jóval kisebb homokvidéket, valamint Duna árterületet kaptak (akkori nevén Peregh, Imrefa, Szent-király puszták).

Ezzel a cserével Dunakeszi elvesztette korábbi birtokközponti (a Wattayak Pest-Pilis-Solt vármegyei ispáni székhelye) jellegét és értéke jelentősen csökkent. Ekkorra befejeződött Dunakeszi egyszerű földműves településsé való visszafejlesztése. A Budai Kamara a betelepített budai, pesti és váci németek érdekében már korábban megtiltotta Dunakeszin a sörfőzde üzemeltetését, a vizahalászatot, és a váci püspök betiltatta a komp használatát is.

1734-ben a szomszédos Sződ (benne a mai Göd és Sződliget) a Madách család meggyőzésével került I. Antal birtokába. Hamarosan Sződ magyar református faluból tót (szlovák) római katolikus település lett.

A következő években I. Antal a Habsburgok nőági örökösödési jogának elismertetését, majd Mária Terézia királynő férje, Lotharingiai Ferenc kormányzótársi megszavazását és az osztrák örökösödési háború magyarországi támogatását szervezte az Országgyűlésben. Mindezekért Mária Terézia királynő 1743-ban a gyaraki előnevet és grófi címet adományozott I. Antalnak.

1744-ben a már nagykorú, de beteg Wattay Farkastól - a többi Wattay tulajdonos engedélye nélkül - I. Antal megvette Dunakeszi negyed részét, s ezután megtiltotta a Wattay családnak, hogy Dunakeszi területére menjen. Wattay III. Pál még megkísérelte írásban I. Antaltól kérni, hogy engedélyezze Dunakeszin belül határ kijelölését a két birtokrész között, de a gróf a mostohaapákon keresztül megfenyegette.

A Wattayak közül ezek után III. Pál Pomázon, míg Borbála Szirákon alakított ki birtokközpontot és építtetett ma is megtekinthető kastélyokat. I. Antal viszont birtokközpontját Gödöllőn alakította ki, nagyobb kastélyait pedig Bécsben, Pozsonyban, Pesten, Pozsonyivánkán, Gödöllőn, Gyöngyösön, Baján, Komjátiban és Hatvanban készítette el.

A grófi címer

ÁGOSTON ANDRÁS

Fábián Gáspár és az alagi Szent Imre plébániatemplom

II. rész

Tanulmányunk első részében bemutattuk Fábián Gáspár építész fordulatos életét és gazdag életművét, a második részben megismerhetjük az általa tervezett alagi plébániatemplomot.

Egy új templom kivitele nagyban függött az adott közösség vagyonától és áldozatkészségétől. Az egyházközség világi és egyházi vezetősége közösen döntötte el az épület stílusát, és ehhez az építésznek az esetek többségében alkalmazkodni kellett.¹ Alagon azonban először magát az önálló egyházközséget kellett megteremteni, mert bár a falu 1910-ben elszakadt Dunakeszitől, nem vált automatikusan önálló plébániával bíró településsé, az alagi lovaregyleti lelkesedés továbbra is Dunakeszi leányegyházaként működött.² Már 1922 őszén három helyi lakos (Rodiczky Géza nyugalmazott huszárkapitány, Szigeti Nándor tréner és Pretzner Imre zsoloké) beadványt nyújtott be a községi képviselőtestülethez a plébánia megszervezésének ügyében, ám az alagiaknak egészen 1930-ig kellett várni, míg a feltételek lehetővé tették, hogy Hanauer Á. István váci püspök jóváhagyásával létrejöjjön az önálló egyházközség.³ Még ebben az évben megválasztották az egyházközség első képviselőtestületét, és a tagok egy részéből magalakult a templomépítő kisbizottság.⁴ Ekkor zajlottak a Szent Imre év ünnepségei⁵, így nem meglepő, hogy az országos lelkesedés hatására az egyházközség 1930. november 5-én a lilimos herceg nevét vette fel.⁶ Az alagiak ugyanakkor a magyar ifúság védőszentjét összekapcsolták a leventemozgalommal, valamint a revíziós gondolattal,⁷ és az iratok szerint legkésőbb 1933-tól „leventetemplomként” hivatkoztak a felépítendő Szent Imre templomra.⁸

1930. július 3-án az egyházközség tanácsa és képviselőtestülete megtartotta első együttes ülését, amely a templomépítés gondolatával foglalkozott. Megegyeztek, hogy Kleiszner Rezső (a legendás Rudi bácsi), vitéz Pintér István

és Csík József plébános kezdje meg a gyűjtést a telekre,⁹ amit 1931-ben meg is vásároltak Alag központjában, a községháza (a mai Széchenyi István Általános Iskola) mellett.¹⁰ Az építkezés érdekében az egész falu összefogott, hangversenyeket rendeztek,¹¹ adományokat gyűjtöttek, a lovaregylet pedig 1933-ban ingyen bevezette a templomkertbe a vizet.¹² 1933-ban Szécseny Ágoston MÁV-titkár kezdeményezésére a templom javára (később hagyománnyá váló) népnépzést szerveztek,¹³ 1936–1937-ben pedig jótékony célú tárgysorsjátékot bonyolítottak le.¹⁴

Az alagi hívek a vallási áhítat légkörét tradicionális építészeti formák között akarták megélni, ezért Hanauer Á. István váci püspök ajánlására Csík József plébános a konzervatív szemléletű Fábián Gáspárt kérte fel a tervek elkészítésére.¹⁵ A vezetőség azt akarta, hogy „*hazánk első leventetemploma legyen szép és méltó Isten nagyságához, és legyen ízig vérig magyar*”.¹⁶ Fábián ezt a gondolatot fegyelembé véve, Árpád kori falusi templomokat (talán leginkább Nagybörzsönyt) idéző, neoromán épületet tervezett. A folyamatos gyűjtés révén 60.000 pengős tőke jött létre, amiből Kapuvári Gusztáv vezetésével 1935. október 19-én megindulhattak az alapozási munkálatok. Az 1935. november 17-i alapkőletét követően¹⁷ 1936 végéig

1 Pamer Nóra: *Magyar építész a két világháború között*. Budapest, 2001. 143.

2 Az alagi hívek által látogatott lovaregyleti kápolna 1906-ban épült neogótikus stílusban.

3 A Dunakeszi Szent Imre plébánia emlékkönyve. Dunakeszi, 2006. 31–32.

4 A templomépítő bizottság tagjai: Örményi István, Molnár Gyula, Hajnal Jenő, Kleiszner Rezső, Závodszy Géza, Humborszky János, Göpp Rezső, Richnavszky Gyula, Boros István, Leitner György, Thieme Béla, dr. Klekner Mihály. *Historia Domus Dunakeszi-Alagi Szent Imre Plébánia*. 9–11.

5 1930. május 18-tól 1931. május 3-ig tartottak Szent Imre herceg halála emlékének 900. évforduló ünnepségei. *Katolikus Lexikon*.

6 Az 1930. augusztus 19-i budapesti fő ünnepségen 160 alagi hívó vett részt. *Historia Domus*. 14.

7 „Az egyházközség vezetősége a Levente-gondolat évszázadokra szóló megörökítését kapcsolja össze a templomépítéssel.” in. *Historia Domus*. 19.

8 Szent Imre alakját a korban nemcsak a lelki, „a krisztusi erő”, de „az erős magyarság” archetípusának is tekintették. A két világháború közti egyházi szónokok szerint a hazafiság alapja a mély vallásosság, melyet a nemzeti érzelmek és a történelmi múlt ismerete egészít ki. Az ő felfogásukban Imre és családja ősképei voltak mindannak, amit a hazafiság a modern állampolgártól megkívánt. Bizzer István: *A Szent Imre-kultusz és a modern magyar szakraális művészet 1930–1950 között*. in. *Székesfehérvár 1007 – 2007. Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére születésének ezredik évfordulója alkalmából*. Székesfehérvár, 2007.

8 *Historia Domus*. 16.

9 Adományozók: Gutai János 1000 P. (pengő), Hitch György 500 P., Kaposi József 1000 P., Kleiszner Rezső 500 P., Preszner Imre 500 P., id. Petanovics József 500 P., Szigeti Nándor 1000 P., Száklender Béla 500 P., Csík József 3200 P. *Historia Domus*. 12.

10 Az 1373 négyszögletes telket négy tulajdonostól vették 12830 pengőért. *Historia Domus*. 14.

11 Az 1935. január 20-i hangversenyen Bangha Béla SJ, „Magyarország sajtóapostola” tartotta az ünnepi beszédet. *Historia Domus*. 17, 18.

12 *Historia Domus*. 16.

13 Az első népnépzést 1933. június 4-én, pünkösdvasárnap rendezték a nyergelőnek nevezett erdős területen, és egy napra a pesti Angol parkot sikerült Alagra varázsolni. 30 filléres belépőért volt hajó- és lengőhinta, lacikonyha, bor-, sör-, pezsgő-, cukrász- és fagylaltsátor, büfé, tombola, céllövészet, kabaré, mozi és kacsaúztatás. A vendégeket rádió, cigányzenekar és leventezzenekar szórakoztatta. Az első népnépzés tiszta jövedelme 1200 pengő volt. *Historia Domus*. 16.

14 Ezt is Szécseny szervezte. 30.000 db 1 pengős sorsjegyet adtak el, amikkel szalonbútort, varrógépet, kerékpárt, ezüst evőeszközt, képet, órát lehetett nyerni. 22.610 pengő 72 fillér bevétel gyűlt össze. *Historia Domus*. 24, 26.

15 Lásd Fábián Gáspár 1948-as életrajzi vázlata, in *Lapis Angularis II. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. OMvH Magyar Építészeti Múzeum 1998. 284.

Fábián még a húszas évek elején, a felsőgödi templom építésekor ismerkedett meg Hanauerrel, aki korábban egy ideig a Szent Imre Kollégium igazgatója is volt, és akivel a volt Szent Imrész diák hamar megtalálta a közös hangot. A püspöknek minden bizonnyal imponált, hogy Fábián a felsőgödi építkezésen ingyen dolgozott, és a folyamatos nehézségek és pénztelenség ellenére végig kitartott munkája mellett. 1932-ben a szódligeti templom építésekor barátságuk tovább erősödött, és Fábiánt kérte fel a váci székesegyház restaurálására. Dr. Fábián Gáspár: *Isten kőművese. Egy építész regénye*. Budapest, 1940. 26–27.

Ezután közvetlenül Hanauertől kapott megbízást Fábián a szolnoki, a váci-deákvári, a tápiósülyi, a monori, a rákoscsaba újtelepi, a cserhátszentiváni, és a ladánybenei templomok tervezésére is. Lásd Fábián Gáspár 1948-as önéletrajzi vázlata, in *Lapis Angularis II*. 1998. 284–285.

16 *Historia Domus*. 19.

17 Ekkor a váci püspök és a hívek jelenlétében felolvasták az alapítólevelet. *Historia Domus*. 19–22.

A templom alapfalai és az alapító levél felolvasása 1935-ben

tető alá került az épület. A harangtorony és a két melléktorony fedésére szolgáló mázas cserepeket az alagiak 1937-ben kapták ajándékba a pécsi Zsolnay gyártól.¹⁸ 1938-ban beemelték a Szlezák László által készített három harangot,¹⁹ 1939. december 19-én pedig püspöki engedéllyel Csík József bemutatta az első szentmisét, és a hívek használatba vették az épületet.²⁰

A belső munkálatok ekkor még javában tartottak. Az impozáns kazettás mennyezetet Körösfői-Kriesch Aladár egyik legjobb tanítványa, a gödöllői művésztelephez köthető kitűnő festő- és iparművész, Leszkovszky György (1891–1968) tervezte. Csík József Szegeden ismerkedett meg Leszkovszkyval,²¹ személyesen kérte fel az alagi templom mennyezetének megtervezésére, és hamarosan közös római

Csík József plébános és Závodszy Géza jegyző az épülő templomnál

18 *Historia Domus*. 25.

19 A harangok leírása és felszentelése in. *Historia Domus*. 27–31.

20 *Historia Domus*. 34–35.

21 Szegeden 1930–1934 között Leszkovszky tervei alapján készültek a püspöki palota kápolnájának freskói és üvegablakai. Glattfelder Gyula csanádi püspök azzal is meghálálta munkáját, hogy lehetővé tette a művész egy éves római tartózkodását 1930–1931-ben. Benkő Zsuzsanna: *Leszkovszky György munkássága és a Cennini Társaság működése*. Szakdolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Művészettörténet Tanszék, 2007. 27, 29.

Az épülő templom 1936-ban

tanulmányútra is elmentek.²² Leszkovszky az alagi templom építéskor már az Iparművészeti Főiskola tanára volt, és korábban is többször együtt dolgozott Fábiánnal, pl. ő festette ki a Prohászka emléktemplom kupoláját, 1931-ben sgraffitto eljárással díszítette a badacsonytomaji templom szentélyét, 1932-ben Sződligeten kazettás mennyezetet készített, 1934-ben pedig megtervezte az újdombóvári plébániatemplom kazettás mennyezetét és üvegablakait.²³ Sződligeten, a síkföldemen kialakított négyzetes kereteket Leszkovszky kifestette, Alagon azonban a Csík Józseffel közösen látott római Santa Maria in Trastevere templom főhajójának faragott mennyezete mintájára, valamint reneszánsz és magyar népi motívumok felhasználásával²⁴ egy sokkal költségesebb faragott, aranyozott famennyezetet álmodott meg.

A hajó és szentély fölött háromszög, négyszög, nyolcszög és nyolcsarkú-kereszt alakú keretekben, valamint a gerendákon stilizált növényi ornamentek, vázamotoívumok és geometrikus minták jelennek meg, a karzat orgona előtti mellvédreszén pedig kék alapon stilizált szív- és növényi motívumok burjánzanak. A mennyezeti kazettákban kék alapon arany, a gerendákon vörös alapon ezüst színű a plasztikus ornamentika.

A *Historia Domus*-ból kiderül, hogy „a templom belső díszítésének vezérgondolata az integer Magyarország” volt.²⁵ Ezért került a szentély

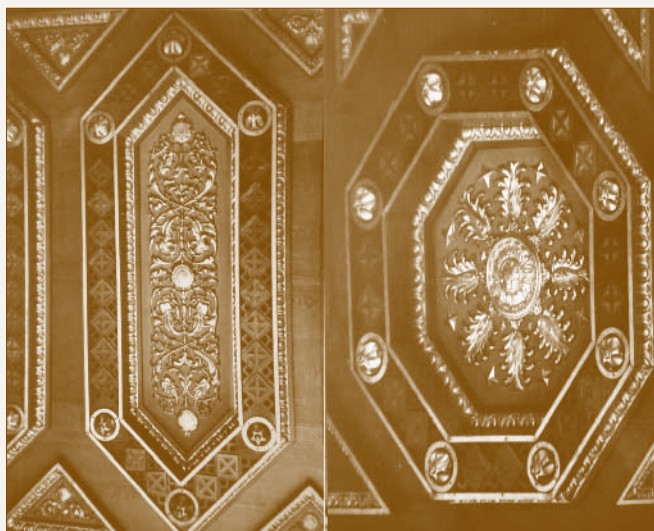
A S.M. in Trastevere főhajójának mennyezete

22 Tamás Győző alagi plébános 1991. okt.8-án Alagon kelt levele Neszmélyiné Leszkovszky Mártának. Gödöllői Városi Múzeum Ltsz.: TD.2007.68

23 Dr. Fábián Gáspár: *Küzdelmeim és alkotásaim 1910-től 1935-ig, életem ötvenedik événél*. Budapest, 1935. 32.; Benkő 2007. 28. Később az 1935–38 között Fábián Gáspár tervei szerint épült hőmezővársárhelyi Szent István király katolikus templom mellékhajóinak kerek ablakain a stációképeket Leszkovszky tervei alapján Kopp Ferenc kivitelezte 1937-ben. A főoltár 1961-ben készült el Leszkovszky tervei alapján. Benkő 2007. 30.

24 Tamás Győző alagi plébános 1991. okt.8-án Alagon kelt levele Neszmélyiné Leszkovszky Mártának. Gödöllői Városi Múzeum Ltsz.: TD.2007.68; Az eredetileg nyitott fedélszékkal rendelkező ókeresztény, római Santa Maria in Trastevere templom főhajójának mennyezetét Domenichino (1581–1641) tervezte 1616-ban.

25 *Historia Domus*. 19.

Az alagi templom mennyezet-faragványai

fölötti nyolcszög alakú keretbe a két angyal által tartott koronás középcímer domborműve. Maga a mennyezet máig befejezetlen, a hosszház és a karzat fölött négy nagyméretű mező is üresen maradt. A 2007-ben a Gödöllői Városi Múzeumba került Leszkovszky hagyatékban megtalálható a hosszház középső, oktagonális kazettájának a terve.²⁶ Ezen közepén a trónoló Madonna látszik, ölében a gyermek Jézussal, két oldalt Mária lábainál két térdelő angyal jogart és országalmát nyújt a Szűzanya felé, a feje fölött pedig két lebegő angyal a Szent koronát tartja. Lényegében egy Patrona Hungariae (Magyarország Patrónája) ábrázolásról van szó.²⁷ Sajnos nem tudni, hogy a művész a többi üresen maradt mennyezeti mezőbe pontosan milyen domborműveket (esetleg pannókat)²⁸ tervezett, valószínűleg Szent Imréhez kötődő magyar szentek képeit (Szent István, Szent Gellért, Boldog Gizella, Boldog Mór stb.), ám az biztos, hogy ezek 1944-ig nem készültek el.

Leszkovszky vázlata

1944. december 13-án és 15-én a templom több aknátalátot kapott, és a mennyezet is súlyosan megsérült. A helyreállításhoz már 1945-ben hozzáfogtak Vass (Szauder) Gyula plébános vezetésével, de csak 1951-ben tudták újfarafragatni és

26 Leszkovszky György, *Mennyezetkazetták terve az alagi templomhoz I.* Gödöllői Városi Múzeum, Gyarapodási szám 8347/63. papír, ceruza, 760x805 mm. Benkő Zsuzsanna azonosítása.

Egy másik rajzon a hosszház két szakaszának mennyezeti terve látszik, ám a két nagy kazetta itt üres. Leszkovszky György, *Mennyezetkazetták terve az alagi templomhoz II.* Gödöllői Városi Múzeum, Gyarapodási szám 8347/65. papír, ceruza, 665x535 mm. Benkő Zsuzsanna azonosítása.

27 Nem egy klasszikus Mária megkoronázása ábrázolás, hisz a Madonna fejére nem a felnőtt Jézus teszi a koronát.

28 A falmezőbe vagy mennyezeti mezőbe behelyezett vászonkép.

Templombelső az oltár felől nézve

aranyoztatni a sérült részeket. Jó minőségű faanyag hiányában a hiányzó reliefek kifaragása ekkor is elmaradt.²⁹ Leszkovszky a háború után továbbra is kapcsolatban állt az alagi plébániával, 1948-ban megtervezte a gyönyörűen faragott baluszteres és törpepilléres szentélykorlátot (áldozatókorlátot), 1954-ben ő tervezte az oltár tetején lévő baldachint, 1965-ben pedig elkészítette a szembemiséző oltár és az apszis Szent Imre üvegablakának (lényegében a templom oltárképének) terveit.³⁰ A stílushasonlóság miatt elképzelhető, hogy a szószék hangvetője szintén Leszkovszky iránymutatása alapján készült, de maga a törtvonalú mellvédű, oszloppal alátámasztott szószék a neves főtí szobrász, Németh Kálmán 1953-as önálló munkája,³¹ akár csak az 1955-ben készült keresztelőkút.³²

Maga a templom 37.5 m hosszú, 11.40 m széles, 8 m magas. Téglából épült, valószínűleg vasbeton keretszerkezettel. Külsőjét teljes egészében szürkés-sárgás ürömi homokkő borítja.³³ Fábrián a pesti templomainál is ezt a tartós kötípust használta, ám Alagon a kváderek nincsenek lecsiszolva, hanem púpos kialakításúak, ami az egész épületnek rusztikus és ősi hatást kölcsönöz. A síkfödémrel fedett, longitudinális elrendezésű, keresztház nélküli egyhajós épület a hosszháztól kicsit keskenyebb szentélynégyyszögben és az ahhoz kapcsolódó félkör alakú apszisban végződik. A szentélynégyyszöget két látványos diadalív határolja. A szentélyzónából két oldalt 1-1 négyzet alaprajzú melléképület (sekrestye) nyílik. A hosszház első szakaszából üvegezett faajtókkal elválasztott előteret alakítottak ki, aminek a pillérekkel alátámasztott emeletén található a karzat. Magába az előtérbe a négyzet alaprajzú harangtornyon keresztül lehet bejutni, aminek két oldalához 1-1 szintén négyzet alaprajzú melléktorny kapcsolódik, bennük a karzatra vezető lépcsőkkel.

A hajó belső falait fejezet és lábázat nélküli falpillérek osztják négy szakaszra, és az így kialakított mezők második

29 *Historia Domus.* 57, 70, 87–88.

30 A baldachint Del Medico Albaerico faragta ki márványból. Az üvegablakot Farnady Richárd üvegfestő és Mohay Attila üvegekészítő kivitelezte *Historia Domus.* 78, 100, 129.

31 *Historia Domus.* 97.

32 *Historia Domus.* 104.

33 A templom külső borítása Schuck ürömi kőfaragó munkája. *Historia Domus.* 19, 88.

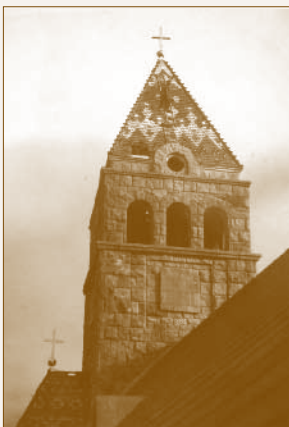
Karzat az orgonával

szintjén négy félköríves záródású ikerablak biztosítja a templom megvilágítását. Az előcsarnok esetében a második szinten lévő ablakok az alsó szinten is megismétlődnek, az apszist pedig három nagyméretű félköríves ablak nyitja meg a külvilág felé. A főhomlokzat a harangtorony és a két melléktorony miatt hármastagolású. A háromszintes melléktornyok fele olyan szélesek, mint a harangtorony, egy szinttel emelkednek a templom ereszvonala fölé, és az egyes szinteket párkány határolja. A két melléktorony alsó szintjén 1-1 félköríves ablak látható.

A harangtorony alsó szintjén nyíló bejáratot a főhomlokzat síkja elé ugró arkádíves vasbeton előépítmény teszi hangsúlyossá: A bejárat lépcsősor tetején két kosárfejezetes oszlop tart egy háromszögű oromzatot, melybe a tervező belevágta a szintén betonból készült bélétes kapunyílás félkörívét. A torony következő szintjén félköríves záródású ikerablak van, fölötté pedig ívsoros frízben végződő, enyhén besüllyesztett faltükrő, melynek felső zónájában egy egyenes záródású, lőrés szerű ablak látható. Az ívsoros fríz fölött, a torony negyedik szintjén egy falsíkba süllyesztett téglalap van, mely a harangtorony többi oldalán is megismétlődik, akár csak a fölötté levő három félköríves harangablak, melyeket alul és felül határozott párkány fog közre. A harangtornyot gúla alakú sisak koronázza, aminek tövében négy oldalon 1-1 kör alakú óraablak nyílik.

A kétszintes oldalhomlokzat-on osztópárkány és ereszpárkány húzódik, és a melléktornyot egy kiugró pilaszter választja el a hajótól. A melléktorony második szintjén félköríves ablak, harmadik szintjén szűk, egyenes záródású ablak nyílik. A hosszház külső falát lizénák osztják négy mezőre, melyek pontosan tükrözik a külvilág felé a belső tér elrendezését.

Az épület zárt, egységes tömböt alkot, összefogják a homlokzatokon végigfutó párkányok, a homlokzati tornyok

A Zsolnay cserepekkel fedett torony

szélessége megegyezik a mögöttük lévő hosszházzal. Az ablakoknak nincs kerete, párkánya, lényegében beleolvadnak a külső fal síkjába, kivéve a melléképületek esetében, ahol az építész egy négyzet alakú, süllyesztett falmezőbe helyezte a keret nélküli, félköríves ikerablakokat. Az alagi templom legközelebbi párhuzamának az 1932-ben épült sződligeti templomot tekinthetjük. Térservezését (tehát az alaprajzát) és tömegalakítását tekintve szinte ugyanolyan a két épület. (Sződligeten nincsenek homlokzati melléktornyok, kevésbé kiugró az arkádós kapuépítmény és hiányoznak az óraablakok, de ettől eltekintve a harangtorony és a hosszház kialakítása azonos

A sződligeti és az alagi templom

az alagival.) Mindkét templomon Fábián építőművészetére jellemző motívumok láthatók. Az alagi kapuépítmény lényegében a külső-ferencvárosi plébániatemplom bejáratának egyszerűsített változata. A faltükrök és az ívsoros fríz alkalmazása megfigyelhető budapesti templomain, a balatonfüredi és a pécsi Pius templomon, de ott láthatók ezek a középkori zsámbéki, harinai, nagybörzsönyi templomokon is. Előszeretettel alkalmazott ikerablakokat, a harangtornyok felső zónájában pedig hármastagolású ikerablakokat (pl. Felsőgödön, Balatonfüreden, Pécsen).

Az alagi templom részletformáit szemlélve kicsit közelebb kerülhetünk a két világháború közötti, tiszta egyszerűségig stilizált neoromán építészetéhez és Fábián Gáspár egész életművéhez. Jobban megérthetjük azt az embert, aki 1940-ben így írt önmagáról: „legnagyobb kitüntetés, hogy az Ur megengedte, hogy kőműves legyek, hogy hajlékot emelhessek szentséges nevének... Hogy általam létrehozott templomokból áldják az Urat még akkor is, mikor én már nem leszek. Ez az én vigasztalásom és örök jutalmam.”³⁴

34 Fábián 1940. 52.

